

“Devlete Karşı Toplum”, Kitap Değerlendirmesi¹

Society Against the State: Book Review

Merve ACAR ^a

Öz

Bu çalışma, Pierre Clastres’in “Devlete Karşı Toplum” kitabının değerlendirmesini sunmaktadır. Yazarın temel tezi devletsiz toplumlarda siyasal iktidarın doğasını inceleyip bu toplumlarda zorlama ve şiddet içermeyen bir iktidar etme biçiminin var olduğuna yöneliktir. Devletsiz toplumlarda otorite sahibi şefler, bu otoritenin kaynağını toplumu oluşturan bireylerin toplamından almakta fakat bu otoritenin simgesel boyutu göz önüne çıkmaktadır. Clastres, etnolojik ve antropolojik çalışmalarla, bu toplumların geçim ekonomisi ve siyasal örgütlenmeleri konusundaki yaygın görüşleri tersyüz etmekte ve bu toplum yapılarının kendi içlerinde tutarlı ve anlamlı olduğunu vurgular. İlkel toplumlara atfedilen geçim ekonomisiyle yaşamlarını sürdüren toplumlar olduğu görüşünü yansıtan çalışmaların bilimsel kofluğunu vurgulayan yazar, aslında bu toplumların bolluk toplumları olduğunu yaptığı incelemelerle ortaya koymaktadır. Siyasal iktidara yüklenen anlam değişse de bu kavram her toplumda kendi dinamikleriyle var olmuş ve olmaya devam etmektedir anlayışını ele alan yazar okurunu yaptığı analizleriyle anakronizme düşme tehlikesinden kurtarma çabasındadır. Bu bağlamda, modern toplumların iktidar anlayışını sorgulayan ve alternatif bir bakış açısı sunan eser, siyasal antropoloji alanında önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arkaik toplum, geçim ekonomisi, siyasal iktidar, siyasal antropoloji, şiddet, zorlama.

¹ Clastres, P. (2019). *Devlete Karşı Toplum*. (Çev. M. Sert, N. Demirtaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

^aDoktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, yagmurmerveacar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7532-6193.

Bu makaleye atf için / To cite this article: Acar, M.(2024). Devlete Karşı Toplum. Kitap Analizi, Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 139-148. Doi:10.5281/zenodo.13133275

Geliş Tarihi (Received):18.03.2024, Revizyon (Revision): 12.05.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 20.06.2024

Abstract

This study presents an evaluation of Pierre Clastres' book "Society Against the State." The author's main thesis is centered on examining the nature of political power in stateless societies, arguing that these societies possess a form of governance that does not involve coercion and violence. In stateless societies, chiefs with authority derive this authority from the collective individuals constituting the society, though the symbolic dimension of this authority is highlighted. Through ethnological and anthropological studies, Clastres challenges the prevalent views on the subsistence economy and political organizations of these societies, emphasizing that these social structures are coherent and meaningful within their own contexts. The author underscores the scientific superficiality of studies that depict primitive societies as merely subsistence economies, demonstrating through his analyses that these societies are actually societies of abundance. While the meaning attributed to political power may change, Clastres contends that this concept has existed and continues to exist with its own dynamics in every society. In this context, the work, which questions the understanding of power in modern societies and offers an alternative perspective, makes a significant contribution to the field of political anthropology.

Keywords: Archaic society, coercion, subsistence economy, political power, political anthropology, violence.

Devlete Karşı Toplum: Kitap Değerlendirmesi

Siyasal antropoloji alanında önemli bir eser olan "Devlete Karşı Toplum", ilkel toplumların siyasal yapıları üzerine derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Clastres, bu eserinde, modern Batı toplumlarının siyasal iktidar anlayışlarına meydan okuyarak, arkaik toplumlarda iktidarın doğasını mercek altına almaktadır. Kitap, ilkel toplumlarda zorlama ve şiddet içermeyen bir iktidar biçiminin varlığını ön plana çıkartmakta; bu toplumların geçim ekonomisi ve siyasal örgütlenmeleri konusunda yaygın görüşleri sorgulamaktadır. Clastres'in bu eseri, siyasal iktidarın doğasını ve işleyişini anlamak için geleneksel yaklaşımların bir eleştirisini sunmakta ve alternatif bir perspektif içermektedir. Yazarın tezleri ve bulguları bağlamında, siyasal iktidarın evrensel ve zorunlu bir yapı olmadığını, aksine toplumsal ve kültürel bağlamda farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini söylemek mümkündür.

Kitabın ilk bölümünde kavramların kitap boyunca nasıl ele alınacağı ve hangi bakış açısı ile bir düşünce geliştirileceğinin genel bir çerçevesi çizilmiştir. Siyasal iktidarın arkaik toplumlarda var olup olmadığı meselesini açığa çıkartmaya çalışan yazar, bunu yaparken kullanılan antropoloji dilinin arkeolojisini yaparak etnoloji ve ideoloji arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarttığını söylemek mümkündür. Bu konuda yapılan bir araştırmada ideolojinin kişiyi sürüklediği anlamlar dünyasındaki verili kavramlar üzerine düşünürken dikkat etmek bir zorunluluk haline gelmektedir. Yazar, en temelde kendi başına düşünülebilecek bir siyasal iktidar mekanizmasının ilkel toplumlarda var olmadığını savunmaktadır. Bu bağlamda iktidarın doğasını sorgulamaya yönelik bir girişim ile kitaba başlandığı görülmektedir. Pierre Clastres, Nietzsche'nin "İyinin ve Kötünün Ötesinde" adlı yapıtından bir fragmana atıfla insan toplumlarının doğuştan sahip olduğu bir itaat ihtiyacının varlığı tezini ileri sürdüğünü ve günümüzde ise bunun kurgusal düşünce alanının ötesinde bir bilimsel araştırma konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu noktadan itibaren, yazarın kurguladığı düşüncenin aslında ve çalışmanın bütününe sirayet edecek bir siyasal iktidar kavramsallaştırmasının karşısında bir ilkel toplum tipolojisine dayandığını görmekteyiz.

Etnoloji, arkaik toplumların siyasal boyutu üzerine düşünmeyi neden bu kadar geciktirdi? Kitabın bütününe anlamak için bu soru çok önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü arkaik toplumlarda "iktidar" sorunsalı, kendi kültürümüzden baktığımızda siyasal ilişkilerin nasıl kurulduğuna dair verili ön kabullerimizin olduğu bir noktadan evrilerek siyasal antropolojik bir yaklaşımla yapılan çalışmaların biriktiği bir alana dönüşmüş durumda.

Yazarın, iktidar olgusunun farklı tezahürlerini anlamak için baktığı en temel kaynaklardan biri J.W. Lapierre'nin "Siyasal İktidarın Temeli Üzerine Bir Deneme" adlı yapıtıdır. Clastres, bu eserin en önemli noktasının, siyasal iktidarın kökeninin ve varoluşsal nedeninin biyolojik bir kökene mi yoksa kültüre mi dayalı olduğunu açıklamaya çalışması olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, bu kitabı oluştururken arkaik toplumlarda iktidar konusunu Lapierre'nin katkılarıyla açıklığa kavuşturduğunu ifade etmektedir. Lapierre, insan toplumları dışında sürü halinde yaşayan hayvanları da incelemekte ve birlikte yaşayan hayvanlar arasında hiçbir siyasal iktidar biçiminden bahsedemeyeceğimizi bizlere aktarmaktadır. Vardığı sonuçta, bizleri 2500 yıl önce Aristoteles'in "zoon politikon" kavramına geri döndürecek şekilde bir ayırım vardır. Bu noktadan sonra, araştırma düzlemi topluluk halinde yaşayan insanlara dönen Lapierre, toplumlar hakkında coğrafi ve tipolojik bir örnekleme sunar. Arkaik toplum

kavramıyla kastedilen, yazısı olmayan ve geçim ekonomisiyle bir arada duran insan toplumdur.

Lapierre'nin bu eseri, tanımını açıkça yaptığı arkaik toplumların siyasal iktidarının, arkaik olmayan toplumlardan nasıl ayrıldığını ve kendi kültüründe siyasal iktidarın nasıl ele alındığı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda arkaik toplumların da birbirinden farklı olduğunu, bu açıdan siyasal iktidarın “miktarının” azlığına ya da çokluğuna göre sınıflandırılabileceğini söylenebilir. Fakat bu ayrıma rağmen Clastres, Lapierre'nin eserinde iktidarın temeli ve özü üzerinde bir çözümleme görülmediğini ve bu açıdan insan topluluklarının siyaset öncesi durgunluklarının nasıl sivil bir topluma dönüştüğünün yanıtı kaldığını belirtmektedir. Çünkü siyaset öncesi bir toplumun hangi kopuş, kesinti ya da sıçrama ile dönüştüğünü anlamak önemlidir. Devlet ve Toplum'un bütünü, bunu anlamaya yönelik bir araştırmadan ibarettir dersek yanlış olmaz.

Yazar, siyasal iktidarın zorlayıcı yönü üzerine düşünen çağdaş etnologlar ile Nietzsche ve Weber gibi düşünürler arasında büyük bir yakınlık olduğunu söylemesi açısından bizlere orijinal bir bakış açısı sunmaktadır. Çünkü iktidarın özüne dair temel düşüncedeki bu yakınlık, iktidarın varlığını şiddete dayandırır ve hatta ondan ayrı düşünülemez. Bu noktada, etnolojinin Batı dünyasının tartışmasız benimsediği bu görüşle aynı noktada olduğunu söyleyebiliriz. Peki bu durum, arkaik toplumlar için geçerli midir? Yani arkaik toplumlarda zorlama ya da şiddet olmadan bir iktidardan bahsedebilmek mümkün müdür?

Clastres'in tam bu noktada üstlendiği görev siyasal iktidarın şiddetten ya da otoriteden yoksun olamayacağı görüşlerinin karşısına devletsiz arkaik toplumları koyarak onlarda toplumsal ve siyasal alanda şiddetten arınmış bir iktidarın nasıl oluştuğunu incelemekten ibarettir.

Bu kısmı detaylandırarak olursak Amerikan yerlilerine baktığımızda hiçbir emir- itaat ilişkisinin bulunmadığı, zorlama ve şiddetten yoksun bir siyaset biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bizim iktidar olarak tanımladığımız kavram çerçevesinden baktığımızda, başka toplumlarda iktidar sahibi olarak bilinen şeflerin, iktidardan yoksun olduğu sonucuna varmak mümkün olabilmektedir. Buradan, Lapierre'nin sınıflamasına göre, Amerika'daki kabileleri “siyasal iktidarın sıfıra yaklaştığı” toplumlar olarak düşünmemiz gerekmektedir. Fakat burada, tüm kabileleri aynı tipoloji içerisinde anmak sorunlu olabilir. Bu noktada da yukarıda bahsi geçen klasik iktidar kavramının geçerli olmadığını; yani Clastres “zorlama ve itaatin her yerde ve her zaman siyasal iktidarın özünü oluşturduğunu söyleyemeyeceğimizi” ifade eder.

Bu tezini köklendirmek için yazar antropolojik bir tavırla siyasal iktidarın doğasına ilişkin ortaya çıkan bu klasik görüşün zeminini hazırlayan düşünce yapısını açığa çıkartmaya çalışır. Bunun için arkaizm ölçütlerinin; yani “yazının yokluğu” ve “geçim ekonomisi”ni anlamak gerektiğini söyler. Böylece yazının yokluğunun olgusal bir veri olduğunu ve üzerinde tartışmaya gerek olmadığını ifade ederek geçim ekonomisi kavramının sorunları üzerinde düşünmeye başlar:

Demek ki geçim ekonomisine göre yaşayan bir toplum, üyelerini zar zor besleyebilen, doğal koşullardaki en küçük bir ol su baskını vb. bile etkilenen bir toplumdur, çünkü kaynakların azalması doğrudan doğruya herkesin doyurulamamasına yol açar. Başka bir deyişle arkaik toplumların yaşamaktan çok, varlıklarını sürdürdükleri, yaşamlarının, açlığa karşı bitmeyen bir mücadele olduğu, çünkü teknolojik, hatta kültürel yetersizlikleri yüzünden artı değer üretebilecek durumda olmadıkları söylenir (Clastres, 2019: 14-15).

Arkaik toplum olmanın ölçütü sayılan “geçim ekonomisi” kavramından kasıt alıntıda detaylıca anlatılmaktadır. Clastres, bunun yanlış bir görüş olduğunu ifade etmektedir. Bu düşüncesini destekleyecek kaynaklardan biri Sahlins’in Paleolitik dönem avcı- toplayıcı toplumlarının “ilk bolluk toplumları” olduğunu ortaya koyduğunu yazmaktadır. Buradaki amaç, ilkel kültürlerin iktisadi durumlarından ziyade, “Batılı gözlemcilerin ilkel toplumlar karşısındaki tutum ve alışkanlıklarını yansıtan geçim ekonomisi kavramının bilimsel açıdan kofluğunu vurgulamaktır”. Yani aslında, Clastres bizlere geçim ekonomisi fikrinin bilimsel bir yönü olmaksızın modern Batı ideolojisinin kaba bir çarpıtmaya dayanan buluşu olduğunu anlatmaktadır. Peki bunun üzerinde durmak niçin önemlidir? Çünkü arkaikleri, geçim ekonomisiyle yaşayan insan toplulukları olarak görmek, siyaset ve iktidar üzerinde alışlagelmiş söyleyi tekrarlamaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Bu noktada, Lapierre’den örnekler vererek kullandığı bazı kavramların sorunlu olduğunu altını çizer:

Trobriand ya da Tikopi şefleri henüz tohum halindeki bir siyasal iktidarla pek uyuşmayan çok büyük bir toplumsal ya da iktisadi güce sahip değiller mi? Nil dillerini konuşan toplumlardan hiçbiri, büyük Bantu krallıklarındaki merkezi-siyasal örgütlenme düzeyine ulaşamamıştır. Son örnek “Lobi toplumu siyasal örgütlenmeyi başaramamıştır” (s. 435, not 134). Bu tür ifadelerin; tohum halinde, ulaşamamış, başaramamış gibi sıkça karşılaştığımız sözlerin anlamı nedir? Kimseyle çekişmek niyetinde değiliz, çünkü yukarıda andığımız türden ifadelerin antropolojiye zaten yerleşmiş olduğunu biliyoruz. Bizim amacımız, deyim yerindeyse, bu dilin ve böylece ortaya çıkan bilginin arkeolojisine girmek ve bu dilin tam olarak neyi ifade ettiğini ve bunu hangi noktadan ifade ettiğini sorgulamak (Clastres, 2019: 16).

Siyasal iktidarı düşünmek hangi koşullarda mümkün? sorusunun cevabını vermek için, “arkaik toplumları dıştan bir müdahale olmaksızın normal yetişkin düzeyine ulaşamayan toplumsal ucubeler sayan” etnomerkezci bakış açısından kurtulmak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Buradan bazı sonuçlar oluşmaktadır. İlk olarak toplumları iktidarın varlığına ya da yokluğuna göre bir kategoriye sokmak yanlış olacaktır. Çünkü siyasi iktidar toplumsal yapıya içkindir, bu nedenle her toplumda var olan evrensel bir kavramdır. Şiddet ve hiyerarşinin dışında bir iktidar biçimi, yalnızca Amerika’da değil, başka birçok ilkel kültürde fiilen vardır. Bir ayırım yapılacaksa zorlayıcı iktidar ve zorlayıcı olmayan iktidar kavramları kullanılmalıdır. İkinci olarak iktidarı şiddet tekeline ya da emir-itaat ilişkisine dayandıran bir tanımlamayla düşünmek, evrensel bir düşünüş tarzı olmamalıdır. İktidarın bu biçimi, “gerçek iktidar budur” diyeceğimiz bir model değil, yalnızca Batı ideolojisinin kurgusunda yer alan bir düşüncedir. Üçüncü olarak, şeflerin yönettiği arkaik toplumlarda kurumsallaşma olmamasına rağmen bir siyaset alanı vardır. Bu açıdan siyasi iktidar, toplumsal yaşamın özünden kaynaklanan zorunluluktur. Siyaseti ve siyasi iktidarı şiddetli ve şiddetsiz olarak ayırabilmek mümkünken siyasetsiz toplum vardır demek mümkün değildir.

Siyasal iktidar biçiminin farklı tezahürlerinin varlığına dair yapılan analiz ve çıkartılan bu sonuçlardan sonra Clastres, çatışmanın olmadığı arkaik toplumlar için siyasi iktidara dair neler söyleyebiliriz noktasında siyasi antropolojiyi kullanacağı bir analiz yapmaktadır. İlkel toplumların vardığı nokta, siyasi örgütlerin eksikliği sonucunda anarşi durumu mudur; yoksa şeflerin aşırı güçlenerek despotluğa dönüştüğü bir yapı mıdır? Kitabın ikinci bölümünde etnolojinin sunduğu bu soruların durduğu noktayı eleştiren Clastres, bize ilkel toplumdaki şeflik ve kabileler arasındaki iktidar biçimini ve yerli şefliğin felsefesini mübadele üzerinden açıklamaya girişmektedir. Öncelikle, siyasi örgütlenme açısından Amerika’daki yerli toplumların demokrasi ve eşitlik anlayışına sahip oldukları ifade edilmektedir. Yerli şefler, otoriteden yoksundur ve siyasi işlev farkı bu sebeple yok denecek kadar azdır. Kitapta detaylarıyla ele alınan Onalar ve Yahghanlar kimi yerli toplumlarda şeflik kurumu bile olmayışı, Jivarolar’ın dilinde şef kavramını belirten bir sözcük olmayışı buna örnek gösterilebilir.

Peki otoritesi olmayan bir şefi ya da uygulama araçlarından yoksun bir iktidarı anlamlı kılan nedir? Bu sorunun yanıtı, şefin çokeşliliği, cömertliği, profesyonel bir arabulucu olması ve iyi bir hatip olması arasındaki ilişkisel boyutta varlığını göstermektedir. Şefe, çokeşli olma ayrıcalığı tanınmaktadır, buna karşılık topluluğa karşı cömert olmalı ve sözcüklere hükmetmek yükümlülüğü düşmektedir. Şefin varlığı bir nevi, kadın, sözcük ve mal

mübadelesini; iktidarın ve doğanın zorunlu gücünü kültürle sona erdirmektedir. Fakat yine de şefe sunulan kadınlar, şefin topluluğa sunacağı cömertlik ile kıyaslanamaz. Çünkü şef tek bir kişi olarak toplumu için ne kadar çalışırsa çalışsın, ona çok eşlilik ile sunulan armağanın karşılığını ödeyemeyeceğini bilmektedir. Topluluk iktidarı belirli alanlarda kendine mahkûm bırakarak şefin sınırsız ve denetlenemeyen bir güce ulaşmasını engellemektedir. Çünkü yerliler, iktidarın aslında bir olumsuzlama olduğunu sezmişlerdir. Yerli halklar doğaya karşı durmak, hayatta kalmak, zorluklarla baş etmek için şefi meşrulaştırırken onun otoritesini, sözün gücü ve çokeşliliği ona bağışlayarak kırmaktadırlar.

Clastres alaycı bir dille, etnolojinin, bilimsel veriler ışığında Kolomb öncesi Amerika'da Tropikal Orman bölgesi yerlilerinin vahşiliklerini ortaya koyduğunu ifade etmekte ve kanıksanmış bu söylemlerin yanlışlığını ortaya koymaya üçüncü bölümde de devam etmektedir. Yaygın söyleme göre bu topluluklar, ilkel, zayıf, dinamizmden yoksun, birbirine düşman mikro toplumlardır: "Biz de L. Baudin gibi Guarani yerlisinin '...bir çocuğun düşüncesine sahip' olduğuna inanırsak, 'yetişkinlerin' toplumsal örgütlenme tiplerini keşfetmekten ümidimizi kesmemiz gerekir." Clastres'in üçüncü bölümde yaptığı, Tropikal Orman'daki toplumsal-siyasal birimlerin yapısını incelemektir. Burada yaşayan toplulukları "geniş aile" ya da tek yanlılığa dayalı bir "soy zinciri" olarak adlandırmanın, toplulukların yaşama, üretim ve ilişkilerine göre eksik olduğunu belirtmektedir. Clastres, bu yerli toplulukları "birbirine ana soylu ya da babasoylu bir çizgiyle bağlanmış birkaç geniş ailenim meydana getirdiği, dıştan evlenmeyi benimsemiş demos'lar olarak" tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Sınırlı dıştan evlenmelerin yaşandığı bu toplumların demek ki birbirine hiç de düşman olmadığını, aksine siyasal ittifakın bir aracı olarak evlenmeyi kullandıklarını görmekteyiz. Bununla birlikte, bu toplulukların içinden özellikle Tupiler, Takvatiler gibi topluluklarda gerek nüfus gerekse toprak ve iktidar açısından bir genişleme söz konusudur. Fakat güçlü şeflik kurumlarına rağmen, toplumsal ilişkiler incelendiğinde bunlara "krallık" demek fazlaca zorlamak olacaktır. Buradan çıkartılabilecek sonuç gerek komşuluk bağları gerek mübadele ilişkileri ve ittifaklar çerçevesinde geniş toplumsal birlikler kurarak birlikte var olma kaygısı taşıyan Tropikal Orman topluluklarının hiç de çok parçalı ve bölünmüş mikro toplumlar olmadığıdır. Bu da bizi yaygın kanının aksine, bu toplulukların siyasal bir örgütlenmeden ve tarihsellikten uzak "durağan kültürler" olarak adlandırmanın yanlışlığını ortaya koyabilecek bir kanıtı götürür.

Yerli toplumlarda iktidar ilişkilerini ve bu ilişkileri yönlendiren kurumları çözümlmek için okuru şaşırtacağını düşündüğü nüfus konusuna değinen Clastres, bize burada önemli bilgiler vermektedir. Amerika yerlilerinin nüfus yapısını ele alan dördüncü bölüm, bizi yine yerliler hakkında oluşturan yaygın kanıların reddedildiği bir düşünceye götürmektedir. Çünkü bu kez, 15. Yüzyılda, Paraguay’da yaşayan yalnızca 280 bin yerli olduğunu ileri süren Rosenblatt’ın bunu neye göre yaptığını anlamak imkansızdır. Burada incelenen Tupi- Guarani halkı hakkında detaylı bir nüfus ve toprak ekim alanı hesabına girilir. Güney Amerika’ya bu toplulukların yanına gidip gözlem yapmış kronikçilerin verileriyle yola çıkan ve bağlanım yöntemini kullanarak yüzölçümü ile nüfus yoğunluğunu birbirine bağlayan hesaplar yapan bir grup nüfus tarihçisi olan Berkeley Okulu’na atıfta bulunan Clastres, 1.500.000 Guarani’nin 350.000 kilometrelik bir alanda yaşamış olduğunu vurgulamaktadır. Bu önemli bir veridir, geleneksel nüfusbilimin kofluğu ve yukarıda da bahsi geçen “geçim ekonomisi” kavramını yerliler için kullanmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, beyazların kıtaya gelişinden önceki ve sonraki nüfus farklılığına değinen Clastres, bu gelişin beraberinde getirdiği salgın hastalıkların açtığı bir felaket olduğunu, Kolomb öncesinde yaşayan seksen- yüz milyon yerli nüfusunun neredeyse dörtte birinin yok olduğunu belirtmektedir.

Sonraki bölümlerde, yerli halkların yaşayış biçimlerine ve simgesel göstergelerine değinen Clastres, bir Guayaki topluluğu için yay ve sepetin ne anlama geldiğine; yerlilerin nelere güldüklerine, konuşma gücünü elinde bulunduran şef için söz görevinin ne anlama geldiğine, ilkel toplumlarda işkencenin ne anlama geldiğine değinmektedir. Bu konulara değinmesindeki amaç, yerli halkların “ne iktidar sahibi olan ne de boyun eğen” toplumlar olarak gösterilmek istenmesidir. Böylece, bizler, kendi ön kabullerimizin dışına çıkarak yerlileri devlete karşı toplum olarak değerlendirebiliriz. Devlete karşı bu toplumlar, “şiddetin iktidarın özü” olduğunu bildikleri için şefin iktidarını söz ile sınırlandırmayı başarmışlardır. Burada kastedilen sözün sınırları, emretme gücünden yoksun olarak şefe verilmektedir. Şef, şiddetin ve otoritenin karşısında duran bir söz alanına hapsedilerek iktidar eksenini toplumun dışındaki bir iradeye verilmez: “Şefin konuşma görevi, şefin kabileye sürekli sunmak zorunda olduğu boş söz akışı, ona hiçbir zaman kapatamayacağı borcunu hatırlatan ve hatibin iktidara geçmesini yasaklayan bir güvencedir” (Clastres, 2019: 168).

Güney Amerika yerlilerinin dille olan bağı, iletişim için bir araçsallıktan azade bir değer yaşatma biçimi olarak en yüce amaca tekabül etmektedir. Çünkü avcı- toplayıcı erkekler, toplulukta kendilerinden daha az kadın olmasından ötürü kadınlarını toplum birliği ve dirliği için ikinci bir kocayla paylaşmak zorunda kalmanın yazgısına boyun eğmektedir. Modern

insanın kullandığı araçsal kimliğinden soyunan dil, bu kabilenin erkeklerinin yakarıışı için kullandığı bir şarkıyla kendini var eden kutsal bir değere dönüşmektedir. Yine yerlilerin mitleri incelendiğinde aslında kitaptaki örneklerde şaman ve jaguarın grotesk yaratıklar olarak ele alınması ve alay konusu edilmesi de önemli bir simgesel göstergedir. Çünkü şaman ve jaguar tehlikeli ve saygı duyulan yaratıklar olarak gündelik yaşamda yer edinmiştir. Bu iki yaratığın mitler aracılığı ile alay konusu edilmesi, onların uyandırdığı korkuyu ve saygıyı sorgulamak, kabul edilebilir bir düzeye indirmektir.

Fikrimce kitabın en önemli bölümlerinden biri ilkel toplumların yasalarını işkence ve vücutları ile ilişkilendirdikleri bir ayin aracılığı ile nasıl oluşturdıklarına yönelik olan kısım. Burada ilkel toplumların yasa ve mekân ilişkisi bağlamında ayin ve vücut işlenmektedir. Vücut, gençlerin topluma kabul ayinlerinde yasanın işlendiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Oraya gidip ayinlere şahit olan gezginlerin gözünden bu kültür gençlere yapılan bir işkence biçiminden başka bir şey sunmamaktadır. Fakat yazar, bu ayinleri işkence olarak okumanın, acının işlevini ve bu yolla gençlere aktarılmak istenen bilgiyi anlamamızı güçleştireceğini ifade etmektedir. Ayinler, yani gençlerin topluma kabul törenleri, kişinin cesaretinin sınanması ve acıya susarak cesurca karşı koyması amacını taşımaktadır. Acılar geride kaldığında ise, geriye kalan şey yara izi olacaktır. Yara izi, toplum işaretinin gençlerin vücuduna kazınmasını hatırlatan bir hafıza mekânı olarak kalacaktır. Burada yazarın aktarmak istediği, yine yaygın görüşün aksine ilkel toplumların da kendine göre tutarlı bir yasası olduğudur. Kitabın bu bölümündeki son pasajda kitabın temel argümanını doğrulayan bir kültür yapısının varlığının altı çizilir:

İlkel yasanın, eşitsizliği yaratan ve sürekli kılan devlet yasasını yadsımak için konduğunu belirtmeden geçemeyiz. Arkaik toplumlar, üyelerini işaretleyen, devletsiz toplumlardır, devlete karşı toplumlardır. Tüm vücutlarda aynı biçimde görülen işaretin anlamı, “Ne iktidar sahibi ol ne de boyun eğ”dir. Toplumlardan ayrı bir varlığı olmayan bu yasa, yine ancak özel olarak bu işe ayrılmış bir alana, vücudun üzerine yazılabilirdi (Clastres, 2019: 172).

Peki iktidarı reddeden bu toplumları şiddetin ve otoritenin getirdiği türlü kötülüklerin özüne haiz olan ve devletsizliği özellikle tercih etmiş toplumlar olarak okumamız gerçekten mümkün mü? Clastres, devletsizliği bir tercih olarak sürdüren toplumların antropolojik bir araştırmasını bizlere sunarak buna “evet” cevabını verir. Verili kabul ettiğimiz iktidar, güç, şiddet ve geçim ekonomisi gibi birçok kavramı tersyüz ederek bizlere bambaşka bir düşünce biçimi geliştirebileceğimiz bir zeminin varlığından bahsederek bunu gerçekleştirir. Bu

noktada Edward Said'in doğu- batı toplumları üzerinden yaptığı okumaları arkaik ve modern toplumlar düzeyinde yaptığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Devletin kurumsal varlığını, şiddeti meşruiyet aracı olarak elinde tutan, her bireyi kapsayan bir “dışsallık mekânı” olarak düşündüğümüzde elbette Clastres'in analizini anlamamız mümkün değildir. Burada anlam dünyamızın dışına çıkan, gerekli saydığımız kuralların ötesine geçen başarılı bir sorgulama görmekteyiz. İlkel ekonomiyi reddeden toplumların ve otoriteden yoksun şeflerin varlığını görmekteyiz. Beyaz adamların baltalarının daha yüksek bir üretim sağladığını gören yerlilerin, bunu beyaz adamlar gibi daha çok üretmek için değil, gereken üretimi daha kısa sürede yapmak için kullandığını görmekteyiz. Modern insanın gerekli olandan daha fazla çalışması, tam olarak devletin meşru şiddet tekeline sahip siyasal organizasyon olduğu kabulüne dayalı modern tanımına mecbur kalışımızla alakalı. Arkaik toplumlarda böyle bir zorlamanın olmayışı, günde ortalama dört saat yılda ise on beş gün çalışmaları ve buna rağmen geçimlerini rahatça sağlayabilmeleri bunun en büyük kanıtıdır ve bu kitapta siyasal antropolojik bir yöntemle anlatılmıştır. “Başka türlü bir yaşam mümkün mü?” sorusunun cevabını açıklayıcı bir biçimde verdiği için kitabın günümüze ışık tuttuğunu söylemek mümkün. Bu eserin temel argümanının, Samoa Adası'nda yaşayan kabile reisi Tuiavii'nin konuşmasını bizlere aktaran Eric Scheurmann'ın “Göğü Delen Adam” isimli kitabını bizlere anımsattığını söyleyerek sözlerimi noktalayacağım:

Bir Avrupalı'ya sevginin tanrısından söz edecek olsan, yüzünü buruşturur ve güler. Senin düşüncenin yalınlığıyla alay eder. Ama pırıl pırıl bir yuvarlak metal ya da koca bir kâğıt uzatacak olursan, o an gözleri parıldar ve dudaklarının arasından salyalar akar. Onun sevgisi paradır, tanrısı paradır... Bunları giysilerinin içinde, ikiye katlanmış sert derilerin arasında taşırlar. Geceleri, kimse almasın diye yastıklarının altında saklarlar. Her gün, her saat, her an onu düşünürler. Hepsi ama hepsi. Çocuklar bile! (Scheurmann, 2013: 36).

Kaynakça

Clastres, P. (2019). *Devlete Karşı Toplum*. (Çev. M. Sert, N. Demirtaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Scheurmann, E. (2013). *Göğü Delen Adam*. (Çev. Levent Tayla). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.